شۇ قارىشىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن كۆپ ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ
لېكىن مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىغان.

ئارقا يارەمچىلەر توغرىسىدا

يولداش غاپپار مېنىڭ «‹بىلەن›، ‹ئۈچۈن›، ‹ئارقىلىق›، ‹توغرۇلۇق› لار بىلەن بىرىككەن ئىسىملار ئىسىمنىڭ كېلىش كاتېگورىيىسىگە كىرىشى كېرەك» دېگەن پىكرىمنى ئىنكار قى-لىش ئۈچۈن، مەن كۆرسەتكەن تۆۋەندىكى ئاساسلارنى ئىنكار قىلىشى كېرەك ئىدى:

بىرىنچى، ئىسىمنىڭ نۆل كېلىش شەكلى بىلەن بىرىكىپ كەلگەن ئارقا يارەمچىلەر خۇددى ئىسىمنىڭ كېلىش قوشۇمچە-لىرىغا ئوخشاشلا شۇ ئىسىمنىڭ جۈملە ياكى سۆز بىرىكمىسىدىكى باشقا سۆزلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدۇ. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ يەردىكى ئارقا يارەمچىلەر كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن ئوخشاش رول ئوينايدۇ.

ئىككىنچى، سۆزنىڭ گرامماتىكىلىق شەكىللىرى سىنتې-تىك ئۇسۇل (قوشۇمچىلاردىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى) بىلەن ياسە-لىپلا قالماستىن، بەلكى ئانالىتىك ئۇسۇل (يارەمچى سۆزلەر-دىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى) بىلەنمۇ ياسىلىدۇ. بۇ گرامماتىكا نەزەرىيىسىدە ئېتىراپ قىلىنغان.

ئۈچىنچى، ئۇيغۇر تىلىدا پېئىلنىڭ سىنتېتىك ئۇسۇلدا ياسالغان «يازدىم» شەكلى بىلەن ئانالىتىك ئۇسۇلدا ياسالغان «يازغانىدىم»، «يازاتتىم» شەكىللىرى ئوخشاشلا پېئىلنىڭ زا-مان شەكىللىرى ھېسابلىنىپ، پېئىلنىڭ زامان كاتېگورىيىسىگە كىرگۈزۈلگەنلىكىدىن، ئىسىمنىڭ نۆل كېلىش شەكلىدە ئارقا يار-دەمچىلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىشىدىن ھاسىل بولغان قۇرۇلمىمۇ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئىسمىنىڭ ئانالىتىك شەكلى (كېلىش شەكلى) ھېسابلىنىپ، ئىسمىنىڭ سىنتېتىك كېلىش شەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە كېلىش كاتېگورىيىسىگە كىرگۈزۈلۈشى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا، بىر خىل ھادىسىنى ئىككى خىل ھەل قىلغان بولىمىز، بىزنىڭ گرامماتىكىلىق بىرلىكلەرنى ئايرىشتىكى پرىنسىپىمىز ئىزچىل بولمىغان بولىدۇ.

لېكىن يولداش غاپپار پەقەت بىرىنچى ئاساسىلا ئىنكار قىلىشقا ھەرىكەت قىلىپ، قالغان ئىككى ئاساس توغرىسىدا ھېچنەرسە دېمىگەن. دەرۋەقە، بىرىنچى ئاساس ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەگەر يولداش غاپپار بۇ ئاساسنى ئىنكار قىلالىغان بولسا، ئۇ ھالدا قالغان ئىككى ئاساس ئىنكار قىلىنمىسىمۇ مۇنازىرە ئاخىرلىشاتتى. بىراق، يولداش غاپپار بۇ ئاساسنى ئىنكار قىلالمىغان. بىز يولداش غاپپارنىڭ بۇ ئاساسنى قانداق ئىنكار قىلغانلىقىنى كۆرۈپ باقايلى. يولداش غاپپار مۇنداق دەيدۇ:

«بىرىنچى، يارەمچى سۆزلەر قانداق بولمىسۇن، يېرىم - يارتا بولسىمۇ بەلگىلىك لېكسىكىلىق مەنگە ئىگە، ئۇ شۇ مەنە-لىرى ئارقىلىق جۈملىدە سۆزلەرنى ياكى جۈملە بىلەن جۈملىنى باغلاش رولىنى ئويناپدۇ، لېكىن كېلىش قوشۇمچىلىرى بولسا، ھېچقانداق لېكسىكىلىق مەنگە ئىگە بولماستىن، پەقەت ئابستراكت گرامماتىكىلىق مەنگىلا ئىگە. ئۇ شۇ مەنىسى ئارقىلىق سۆزلەرنى بىر - بىرىگە باغلاش بىلەن ئۇلارنىڭ جۈملىدىكى گرامماتىكىلىق ۋەزىپىسىنى (سىنتاكسىسلىق ۋەزىپىسىنى) كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئىككىنچىدىن، يارەمچى سۆزلەر گەرچە سۆز بىلەن سۆزنى ياكى جۈملە بىلەن جۈملىنى باغلاش رولىنى ئويناسىمۇ، لېكىن كېلىشلەرگە ئوخشاش سۆزلەرنىڭ جۈملىدىكى ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەس».

يولداش غاپپارنىڭ بۇ سۆزىدە زىددىيەت بار: بىرىنچى، يولداش غاپپار بىر تەرەپتىن، يارەمچى سۆزلەر بىلەن كېلىش

قوشۇمچىلىرىنىڭ ئوخشاشلا سۆزلەرنى بىر - بىرىگە باغلاش رولىنى ئويناىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن «يارەمچى سۆزلەر ئۆزلىرىنىڭ يېرىم - يارتا لېكسىكىلىق مەنە بىلدۈرىدىغانلىقى بىلەن ئابستراكت گراماتىكىلىق مەنە بىلدۈرىدىغانلىقى قوشۇمچىلىرىدىن پەرقلىنىدۇ» دەيدۇ. يارەمچى سۆزلەرنىڭ يېرىم - يارتا لېكسىكىلىق مەنىسىمۇ، كېلىش قوشۇمچىلىرىنىڭ ئابستراكت گراماتىكىلىق مەنىسىمۇ ئوخشاشا سۆزلەرنى بىر - بىرىگە باغلاشتىن ئىبارەت ئىكەن، ئۇ ھالدا ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟ ئىككىنچى، يولداش غاپپار: «كېلىش قوشۇمچىلىرى سۆزلەرنى بىر - بىرىگە باغلاش بىلەن ئۇلارنىڭ جۈملىدىكى سىنتاكسىسلىق ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، يارەمچى سۆزلەر سۆزلەرنى بىر - بىرىگە باغلاش رولىنى ئويناىسمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ سىنتاكسىسلىق ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ» دەيدۇ. قىزىق گەپ! «سۆزلەرنى بىر - بىرىگە باغلاش» بىلەن «سۆزلەرنىڭ جۈملىدىكى سىنتاكسىسلىق ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرىش» بىرلا نۇقۇم ئەمەسمۇ؟ سۆزلەرنىڭ سىنتاكسىسلىق ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرەلمىسە، قانداقسىگە ئۇلارنى بىر - بىرىگە باغلاش رولىنى ئويناىدۇ؟ دېمەك، يولداش غاپپار ئەمەلىيەتتە ئارقا يارەمچىلەرنىڭ كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن ئوخشاش رول ئويناىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغان.

ئەمدى بىز يولداش غاپپار ئۆزىنىڭ «ئارقا يارەمچىلەر ئەسىملارنىڭ جۈملىدىكى سىنتاكسىسلىق ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ» دېگەن ھۆكۈمىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن كەلتۈرگەن مىساللارنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى. يولداش غاپپار كەلتۈرگەن

---

* بىز يولداش غاپپارنىڭ قوللانغىنى بويىچە «سۆزلەرنى بىر - بىرىگە باغلاش» دېگەن ئىبارىنى قوللىنىۋاتىمىز. بۇ يەردە «ئىسىمنىڭ باشقا سۆزلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلەش» دېيىلسە توغرا بولاتتى. بىز بۇ ئىبارىنى قوللانغاندا گەنە شۇ مەزمۇنىنى نەزەردە تۇتىمىز.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مىساللار ۋە ئۇلارغا بېرىلگەن قىسقىچە ئىزاھات تۆۋەندىكىچە:

1. ئۇنىڭ ئۆگىنىش بىلەن كارى بولمىدى. (ئىگە تەركىبىدە)

2. ئۇ ۋاقتىدا ھەممىڭلار ھازىرقى يالاڭ كىيىمىڭلەر بىلەن ئىدىڭلار. (خەۋەر تەركىبىدە)

3. ئەمەت بىلەن مەھەممەت تۈنۈگۈن كەلدى. (ئىگە تەركىبىدە)

4. مەن ئەمەت بىلەن كەلدىم. (تولدۇرغۇچى تەركىبىدە)

5. ئەمەت بىلەن سەمەتتە ياخشى كىتابلار بار. (تولدۇرغۇچى تەركىبىدە)

6. باھار كېلىش بىلەن گۈللەر ئېچىلدى. (سەۋەب ھالىتى)

7. ئۇ كەلگەن بىلەن سەن كەلمىدىڭ ئەمەسمۇ؟ (قارىمۇقارشى باغلىغۇچى)

8. ئۇ كەلمىگىنى ئۈچۈن مەن بارمىدىم. (سەۋەب ھالىتى)

9. بىزنىڭ ھەممە ئىشىمىز، ھەممە تىرىشچانلىقىمىز خەلق ئۈچۈن. (خەۋەر تەركىبىدە)

ئالدى بىلەن بۇ مىساللار ۋە ئۇلارنىڭ ئىزاھاتى توغرىسىدا مۇنداق بىرنەچچە نۇقتىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ: 3 ـ ۋە 4 ـ مىسالدىكى «بىلەن» ئارقا ياردەمچى ئەمەس، بەلكى باغلىغۇچى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بۇ يەرگە ئارىلاشتۇرماسلىق كېرەك. 1 ـ جۈملىدىكى «ئۆگىنىش بىلەن» نى ئىگە دېگىلى بولمىسا كېرەك. چۈنكى، خۇددى باش كېلىشتىن باشقا كېلىشتىكى ئىسىملار ئىگە بولالمىغىنىغا ئوخشاشلا، ئارقا ياردەمچى بىلەن بىرىككەن ئىسىملارمۇ ئىگە بولالمايدۇ. شۇڭا، ئۇنى «تولدۇرغۇچى» دېسەك مۇۋاپىقراق بولار. 7 ـ جۈملىدىكى «بىلەن» نى قارىمۇقارشى باغلىغۇچى دېگىلى بولماس، چۈنكى ئۇ بۇ يەردە باغلىغۇچىلىق رول ئوينىمايدۇ، ئۇنى «كەلگەن» بىلەن قوشۇپ

قارشىلىق ھالىتى دېسەك مۇئاپىقراق بولار.

مۇنداق بولغاندا، يولداش غاپپارنىڭ بۇ مىساللىرى
يارەمچىلەرنىڭ ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ ئۇلارنىڭ
تاكسىسلىق ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدىغانلىقىنى
مەس، بەلكى دەل ئۇنىڭ ئەكسىنى، يەنى ئارقا يارەمچىلەر
خۇددى كېلىش قوشۇمچىلىرىغا ئوخشاشلا ئىسىملارنىڭ سىنتاك
سىسلىق ۋەزىپىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

1 - جۈملىدە «ئۆگىنىش» دېگەن ئىسىمنىڭ تولدۇرغۇچى بولۇپ
كېلىشىنى «بىلەن» يارەمچىسى بەلگىلىگەن (كۆرسەتكەن) غ
بۇ يارەمچىنىڭ رولى «ئۇنىڭ بۇ ئىشقا چولىسى تەگمىدى
دېگەن جۈملىدە تولدۇرغۇچى بولۇپ كەلگەن «ئىشقا» دېكى يۆ
لىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ رولى بىلەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

4 - جۈملىدە «ئەمەت» دېگەن ئىسىمنىڭ تولدۇرغۇچى بولۇ
كېلىشىنى «بىلەن» يارەمچىسى بەلگىلىگەنغۇ؟ ئۇنىڭ رول
«مەن ئەمەتتىن سورىدىم» دېگەن جۈملىدە تولدۇرغۇچى بولۇ
كەلگەن «ئەمەتتىن» دېكى چىقىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ رولى
بىلەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ 6 - جۈملىدىكى «كېلىش» دېگەن
ھەربىرەتنامىنىڭ سەۋەب ھالىتى بولۇپ كېلىشىنى «بىلەن» يار-
دەمچىسى بەلگىلىگەنغۇ؟ ئۇنىڭ رولى «ئۇنىڭ كەلمىگىنىگە خاپا
بولدۇم» دېگەن جۈملىدە سەۋەب ھالىتى بولۇپ كەلگەن «كەلمە-
گىنىگە» دېكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ رولى بىلەن
ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ 7 - جۈملىدىكى «كەلگەن» دېگەن سۈپەتداش-
نىڭ «قارشىلىق ھالىتى» بولۇپ كېلىشىنى «بىلەن» يارەمچە-
سى بەلگىلىگەنغۇ؟ ئۇنىڭ رولى «بۇنداق دېگىنىڭگە مەسىلە ھەل
بولمايدۇ» دېگەن جۈملىدە قارشىلىق ھالىتى بولۇپ كەلگەن «دې-
گىنىڭگە» دېكى يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسىنىڭ رولى بىلەن
ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ 8 - جۈملىدىكى «كەلمىگىنى» دېگەن ئىسىم
رولىدىكى سۈپەتداشنىڭ سەۋەب ھالىتى بولۇپ كېلىشىنى «ئۇ-

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

چۈن» يارەمچىسى بەلگىلىگەنغۇ؟ ئۇنىڭ رولى «ئۇ كەلمىگەن-لىكتىن مەن بارىدىم» دېگەن جۈملىدە سەۋەب ھالىتى بولۇپ كەلگەن «كەلمىگەنلىكتىن» دېكى چېقىش كېلىش قوشۇمچىسى-نىڭ رولى بىلەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ 2 ـ ۋە 9 ـ مىسالىلاردا ئارقا يارەمچىلەرنىڭ خەۋەر تەركىبىدە كېلىشى كۆرسىتىلگەن. بۇنىڭ بىلەن نېمە مەسىلىنى چۈشەندۈرمەكچى؟ «ئۇ ۋاقتىدا ھەممىگىلار بۇرۇنقى ئۆيۈڭلەردە ئىدىگىلار» ياكى «بۇ كىتاب مە-نىڭ» دېگەنگە ئوخشاش جۈملىلەردە كېلىش قوشۇمچىلىرىمۇ خەۋەر تەركىبىدە كېلىدىغۇ؟

يولداش غاپپار بۇ ئارقا يارەمچىلەرنىڭ بەزىدە بەزى كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن مەنداش بولۇپ كەلسىمۇ، بەزىدە مەنداش بولۇپ كېلەلمەيدىغانلىقى ئۈستىدە نۇرغۇن توختالغان. بىز بۇ ئارقا يارەمچىلەرنى «كېلىش رولىنى ئويناپدۇ» دېگەندە ئۇلار-نىڭ بەزىدە بەزى كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن مەنداش بولۇپ كېلىشىنى نەزەردە تۇتمايمىز، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆزى قوشۇلغان ئىسىمنىڭ جۈملىدىكى باشقا سۆزلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ بەزىدە بەزى كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن مەنداش بولۇپ كېلە-لىسىمۇ، بەزىدە مەنداش بولۇپ كېلەلمەسلىكى ئۇلارنىڭ كېلىش ھېسابلىنىشىغا قىلچە تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ. ئەكسىچە، ئۇلارنىڭ بەزىدە بەزى كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن مەنداش بولۇپ كېلە-شى ئۇلارنىڭ كېلىش قوشۇمچىلىرىغا ئوخشاش رول ئويناپدىغان-لىقىنى تېخىمۇ ئىسپاتلايدۇ خالاس.

يولداش غاپپار يەنە «توغرۇلۇق» يارەمچىسى بىلەن مەن-داش بولغان «توغرىسىدا»، «ھەققىدە» لەرنىڭ «توغرىسىدىكى»، «ھەققىدىكى» شەكىللىرىنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ كېلىش رولىنى ئويناپدىغانلىقىنى ئىسپاتلىماقچى بولىدۇ. بۇ ھەقتە شۇنى ئېيتماقچىمىزكى، بىرىنچىدىن، بۇ ئەھۋال «توغرۇلۇق» يار-

دەمچىسىدە كۆرۈلمەيدۇ. ئىككىنچىدىن، بەزى ئارقا ياردەمچ
مەلۇم شەكىلدىكى مۇستەقىل سۆزلەرنىڭ تۇراقلىشىپ مەنە
ھەتتىن ئابستراكتلىشىشى نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن بول
ئۇلارنىڭ ئابستراكتلىشىش دەرىجىسى ئوخشاش بولمايدۇ،
ساقلىنىشى مۇمكىن. «توغرىسىدا»، «ھەققىدە» ياردەمچىل
شۇ ئىسىملارنىڭ ئورۇن كېلىش شەكلىنىڭ تۇراقلىقلىشىش
بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئۇلاردا يەنىلا ئىسىمنىڭ بەزى خۇسۇ
يەتلىرى ساقلىنىپ قالغان. بۇ ھال ئۇلارنىڭ ياردەمچى بول
قېلىشىغا تەسىر يەتكۈزەلمىگەنكەن، ئۇلارنىڭ كېلىش قاتار
ئۆتۈشىگىمۇ تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ. «توغرىسىدا»، «ھەققىد
لەرنىڭ «توغرىسىدىكى»، «ھەققىدىكى» شەكىللىرىنىڭ بارل
قىنى سەۋەب قىلىپ، «توغرۇلۇق» نىڭ كېلىش قاتارىغا ئۆتۈشى
نى ئىنكار قىلساق تېخىمۇ ئەپلەشمەيدۇ.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، يولداش غاپپار ئىسمىنىڭ نۆل
كېلىش شەكلىگە قوشۇلۇپ كەلگەن ئارقا ياردەمچىلەرنىڭ كېلىش
قوشۇمچىلىرى بىلەن ئوخشاش رول ئوينايدىغانلىقىنى ئىنكار
قىلىشقا تىرىشىپ باققان بولسىمۇ، لېكىن بۇ نۇقتىنى ئىنكار
قىلالمىغان. ئەكسىچە، ئۇنى ئېتىراپ قىلغان.

بۇ يەردە مەن شۇنى ئېيتىپ كەتمەكچىمەنكى، مېنىڭ ماقا-
لەمدە پەقەت تۆتلا ئانالىتىك كېلىش كۆرسىتىلگەن، ئەمەلىيەتتە
ئۇيغۇر تىلىدىكى ئانالىتىك كېلىشلەر بۇ تۆت خىل بىلەنلا چەك-
لەنمەسلىكى مۇمكىن. ئۇنىڭ زادى قانچە بولۇشى ئىسمىنىڭ نۆل
كېلىش شەكلى بىلەن بىرىكىپ كېلىدىغان ئارقا ياردەمچىلەرنىڭ
قانچە بولۇشىغا باغلىق.